

დავით კვაჭანტირაძე

სასამართლოს როლი დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის გამოკვლევის პროცესში

დავით კვაჭანტირაძე

იურიდიული ფირმა VBAT, პარტნიორი

kvachantiradze@vbat.ge.

უბსტრუქტი

წინამდებარე სტატიაში გაანალიზებულია სამართლიანი სასამართლოს უფლების შემადგენელი გარანტიის – დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვის ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი – სასამართლოს როლი დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის გამოკვლევის პროცესში.

ნაშრომში მოკლედ მიმოხილულია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი დანაშაულის პროვოცირების საკითხზე, თავმოყრილია ევროპული სასამართლოს ძირითადი პრინციპები და მიდგომები დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვის გარანტიის არსის გამოსაკვეთად.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ დანაშაულის პროვოცირების შესახებ განაცხადის შემოწმება განვითარდა მატერიალური და საპროცესო ტესტის საფუძველზე.

მატერიალური ტესტის ფარგლებში ევროპული სასამართლო აფასებს, მოქმედებდნენ თუ არა გამოძიებისას სახელმწიფოს წარმომადგენლები „არსებითად პასიურად“, ჩაიდენდა თუ არა პირი დანაშაულს მათი ჩარევის გარეშე და, შესაბამისად, მოხდა თუ არა დანაშაულის პროვოცირება.

საპროცესო ტესტის ფარგლებში კი ევროპული სასამართლო აფასებს ეროვნული სასამართლოების მიერ პროვოცირების განაცხადის შემოწმების წესს და ადგენს, რომ სასამართლო წარმოება უნდა იყოს შეჯიბრებითი, ყოველმხრივი, ამომწურავი და გადამწყვეტი

დანაშაულის პროვოცირების საკითხთან დაკავშირებით. დანაშაულის პროვოცირების უარყოფის მტკიცების ტვირთი ბრალდების მხარეზეა. ამასთან, იმის მიუხედავად, ბრალდების მხარე რამდენად მოახერხებს მტკიცების ტვირთის ზიდვას, ეს არ ათავისუფლებს ეროვნულ სასამართლოებს პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი გამოკვლევის ვალდებულებისგან.

სტატიაში გაანალიზებულია ის საკანონმდებლო ჩარჩო, რომელშიც ქართულ სასამართლოებს უწევთ დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის გამოკვლევა. განხილულია ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების მარეგულირებელი კანონმდებლობა და პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი სასამართლო გამოკვლევის ურთიერთმიმართების საკითხი. ამ თვალსაზრისით, გაანალიზებულია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ განხილული პირველი საქმე საქართველოდან – *ჭოხონელიძე საქართველოს წინააღმდეგ*.

სტატიაში გაცემებულია დასკვნა, რომ ქართული კანონმდებლობა და სამართლებრივი პრაქტიკა (განსაკუთრებით საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილების გათვალისწინებით) აძლევს სასამართლოს შესაძლებლობას, იყოს პროაქტიური და საკუთარი ინიციატივით გამოიკვლიოს პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი შემოწმებისთვის აუცილებელი საკითხები. სასამართლოს ასეთი ინიციატივა არ უნდა შეფასდეს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით დადგენილ მხარეთა შეჯიბრებითობის პრინციპის დარღვევად, რადგან, იგი ემსახურება ბრალდებულისათვის სამართლიანი სასამართლოს უფლების უზრუნველყოფას.

ამასთან, სტატიაში შეფასებულია მნიშვნელოვანი ხარვეზები ქართული კანონმდებლობაში – დანაშაულის პროვოცირების ცნების არარსებობა, პროვოცირების მიმართ „სენსიტიურ“ ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებებზე სასამართლო ან სათანადო საპროცესო ზედამხედველობის არარსებობა, ასევე, შემდგომში, ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების შედეგად მოპოვებულ ინფორმაციასთან წვდომის საკანონმდებლო შეზღუდვა, რაც, ხშირ შემთხვევაში, შეუძლებელს ხდის დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის ეფექტიან სასამართლო გამოკვლევას.

1. შესავალი

დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვა სამართლიანი სასამართლოს უფლების შემადგენელი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გარანტიაა. ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს (შემდგომში – ევროპული სასამართლო) განხილული აქვს არაერთი საქმე, სადაც დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვის უფლების არსზეა საუბარი.

ქართულ სამართლებრივ პრაქტიკაში გამოვლენილი დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვის სტანდარტი არ შეესაბამება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით (შემდგომში – ევროპული კონვენცია) დამკვიდრებულ სტანდარტებს. ამას განაპირობებს

ხარვეზიანი კანონმდებლობა, სამართალდამცავი ორგანოების ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის მოძველებული ტაქტიკა, მეთოდოლოგია და ამ პრობლემური მოცემულობების შედეგად განვითარებული ქართული სამართალდამცავი ორგანოებისა და სასამართლოების პრაქტიკა. საქართველოში დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვის გარანტიის პრობლემატიკას ხაზი გაუსვა ევროპული სასამართლოს პირველმა პრეცედენტმაც საქმეზე – *ჭობონელიძე საქართველოს წინააღმდეგ*.¹

დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვა კომპლექსური თემაა და მოიცავს ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის მარეგულირებელი კანონმდებლობა, ოპერატიული მუშაობის ტაქტიკა, მეთოდოლოგია და მასზე ზედამხედველობა, სისხლის სამართლის მატერიალური და საპროცესო კანონმდებლობა, სასამართლოს როლი პროვოცირების განაცხადის გამოკვლევის პროცესში და სხვ. ყველა დასახელებული საკითხი მოცემულ სტატიაში ვერ განიხილება.

შესაბამისად, სტატიაში გაანალიზებული იქნება პროვოცირების აკრძალვის ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი – სასამართლოს როლი დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის გამოკვლევის პროცესში.

2. დანაშაულის პროვოცირება და მისი აკრძალვა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში (ძირითადი პრინციპები)

დანაშაულის პროვოცირების ცნების დეტალური დეფინიცია ასახულია საქმეზე *რამანაუსკასი ლიტვის წინააღმდეგ*, რომლის მიხედვითაც, დანაშაულის პროვოცირება ხდება მაშინ, როდესაც საგამოძიებო მოქმედებებში მონაწილე სახელმწიფოს წარმომადგენლები ან მათი მითითებებით მოქმედი კერძო პირები „არ იზღუდებიან დანაშაულებრივი ქმედების გამოძიების არსებითად პასიური მეთოდით, არამედ ისეთ გავლენას ახდენენ სუბიექტზე, რომ აქეზებენ დანაშაულის ჩადენას, რომელიც სხვაგვარად არ იქნებოდა ჩადენილი.“² გარდა ამისა, ევროპული სასამართლოს მიხედვით, ამგვარი ქმედება მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიიჩნევა დანაშაულის პროვოცირებად, როდესაც იგი მიზნად ისახავს დანაშაულის დამადასტურებელი მტკიცებულებების მოპოვებასა და სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყებას.³

მიუხედავად იმისა, რომ ევროპული სასამართლო მუდმივად აღიარებს ფარული აგენტების გამოყენებას, როგორც ლეგიტიმურ საგამოძიებო ტექნიკას მძიმე დანაშაულის წინააღმდეგ

¹ განაცხადი №31536/07, 28.06.2018.

² *რამანაუსკასი (Ramanauskas) ლიტვის წინააღმდეგ* (დიდი პალატა), განაცხადი №74420/01, 05.02.2008, §55.

³ იქვე.

ბრძოლაში, ამავდროულად მიიჩნევს, რომ აღნიშნული მოითხოვს ნათელ, ადეკვატურ და სათანადო საპროცესო გარანტიებს დანაშაულის პროვოცირების თავიდან ასარიდებლად, რამდენადაც საჯარო ინტერესი ვერ გაამართლებს დანაშაულის პროვოცირების შედეგად მოპოვებული მტკიცებულების გამოყენებას.⁴

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ევროპული სასამართლოს მიერ დანაშაულის პროვოცირების შესახებ განაცხადის შემოწმება განვითარდა მატერიალური და საპროცესო ტესტის საფუძველზე.⁵

2.1. მატერიალური ტესტი

მატერიალური ტესტის ფარგლებში ევროპული სასამართლო აფასებს, მოქმედებდნენ თუ არა გამოძიებისას სახელმწიფოს წარმომადგენლები „არსებითად პასიურად“, ჩაიდენდა თუ არა პირი დანაშაულს მათი ჩარევის გარეშე და, შესაბამისად, მოხდა თუ არა დანაშაულის პროვოცირება.⁶

ევროპული სასამართლო პირველ ეტაპზე იკვლევს, ჰქონდათ თუ არა სახელმწიფო ორგანოებს ფარული ოპერაციის წამოწყების სათანადო მიზეზი. კერძოდ, სახელმწიფომ უნდა აჩვენოს, რომ მას გააჩნდა კონკრეტული, ობიექტური და შემოწმებადი მტკიცებულება იმისა, რომ დანაშაულებრივი ქმედება დაწყებული იყო, როცა მასში პოლიცია ჩაერთო.⁷

როდესაც სახელმწიფოს წარმომადგენლები აცხადებენ, რომ ისინი მოქმედებდნენ მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე, სასამართლო განასხვავებს კერძო პირისაგან შემოსულ ინფორმაციას პოლიციასთან ფარულად მოთანამშრომლე პირის ან ინფორმატორისაგან მიღებული ინფორმაციისაგან.⁸

პოლიციის მეთვალყურეობით ჩატარებულ ოპერაციაში პოლიციასთან მოთანამშრომლე პირის ან ინფორმატორის მონაწილეობას ახლავს მათი აგენტ-პროვოკატორად წარმოჩენის მნიშვნელოვანი რისკი, რაც, შესაძლოა, არღვევდეს ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის პირველ პუნქტს. ამიტომაც, თითოეულ საქმეზე, გადამწყვეტია დადგინდეს, რომ დანაშაულებრივი ქმედება უკვე დაწყებული იყო, როცა წყარომ პოლიციასთან თანამშრომლობა დაიწყო.⁹

4 ტეიშეირა დე კასტრო (Teixeira De Castro) პორტუგალიის წინააღმდეგ, განაცხადი №44/1997/828/1034, 09.06.1998, §36.

5 იხ. თინათინ ცხვედიანი, დანაშაულის პროვოცირების საკითხი ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში (საქართველოს იურიდიული ფირმების ასოციაცია, დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვა, თბილისი, 2017).

6 იხ. მაგ., მორარი (Morari) მოლდოვის რესპუბლიკის წინააღმდეგ, განაცხადი №65311/09, 08/03/2016, §37.

7 ფურხტი (Furcht) გერმანიის წინააღმდეგ, განაცხადი № 54648/09, 23/01/2015, §51.

8 იხ. თინათინ ცხვედიანი, დანაშაულის პროვოცირების საკითხი ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში (საქართველოს იურიდიული ფირმების ასოციაცია, დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვა, თბილისი, 2017), გვ. 12; გორგიევსკი (Gorgievski) იუგოსლავიის ყოფილი რესპუბლიკა მაკედონიის წინააღმდეგ, განაცხადი №18002/02. §§52-53.

9 ვანიანი (Vanyan) რუსეთის წინააღმდეგ, განაცხადი № 53203/99, 15/03/2006, §47.

დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის შემოწმებისას ასევე მნიშვნელოვანია გაანალიზდეს, რომ კერძო პირს, რომელმაც აცნობა სამართალდამცავებს პირის სავარაუდო უკანონო ქმედების შესახებ, ხომ არ გააჩნდა რაიმე ფარული მოტივაცია.¹⁰

ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ ზღვარი, ფარული აგენტის ლეგიტიმურ ინფილტრაციასა და დანაშაულის წაქეზებას შორის, როგორც წესი, დარღვეული იქნება, თუ ქვეყნის შიდა კანონმდებლობა არ შეიცავს ფარული ოპერაციების ავტორიზებისა და განხორციელების განჭვრეტად წესებს, ასევე, თუ მათზე არ ხორციელდება სათანადო ზედამხედველობა. ევროპული სასამართლოს აზრით, სასამართლო ზედამხედველობა წარმოადგენს ფარულ ოპერაციებზე ზედამხედველობის ყველაზე შესაფერის ფორმას,¹¹ თუმცა სასამართლო არ გამოირიცხავს ზედამხედველობის განხორციელებას სხვა დამოუკიდებელი საჯარო ორგანოს მხრიდან.

იმ საქმეებში, სადაც საქმის მასალების უქონლობა ან მოვლენათა განვითარების შესახებ მხარეთა წინააღმდეგობრივი ინტერპრეტაცია ხელს უშლის სასამართლოს, დაადგინოს დანაშაულის პროვოცირების ფაქტი, გადამწყვეტი ხდება საპროცესო ასპექტები.¹²

ამასთან, დღეისათვის დადგენილი პრაქტიკით, ევროპული სასამართლო საპროცესო ასპექტების გამოკვლევას აუცილებლად მიიჩნევს მაშინაც კი, თუ მატერიალური ტესტის საფუძველზე, იგი ვერ განსაზღვრავს სახელმწიფოს წარმომადგენელთა მხრიდან მაპროვოცირებელი ქმედების არსებობას¹³, ან როდესაც მხოლოდ მატერიალური ტესტის შედეგებიც საკმარისია მე-6 მუხლის დარღვევის დასადგენად.¹⁴

2.2. საპროცესო ტესტი

ევროპული სასამართლო არ მიუთითებს ეროვნული სასამართლოების მიერ დანაშაულის პროვოცირების შუამდგომლობის განხილვის კონკრეტულ წესზე.¹⁵ მისთვის მთავარია,

10 მილინიენე (*Miliniene*) ლიტვის წინააღმდეგ, განაცხადი № 74355/01, 24/09/2008, §39.

11 ხუდობინი (*Khudobin*) რუსეთის წინააღმდეგ, განაცხადი №59696/00, 26/01/2007, §135.

12 ტოხონელიძე (*Tchokhnelidze*) საქართველოს წინააღმდეგ, განაცხადი №31536/07, 28/06/2008, §46.

13 იხ. თინათინ ცხვედიანი, დანაშაულის პროვოცირების საკითხი ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში (საქართველოს იურიდიული ფირმების ასოციაცია, დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვა, თბილისი, 2017), გვ. 16-17; რამანაუსკასი, §61.

14 იქვე. შეად. შოლერი (*Scholer*) გერმანიის წინააღმდეგ, სადაც სასამართლომ მე-6 მუხლთან შესაბამისობა დაადგინა მხოლოდ მატერიალური ტესტის საფუძველზე (განაცხადი №14212/10, 18.12.2014, §§84-91).

15 მაგალითად, გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ საქმეებში ევროპულ სასამართლოს არ მიუნიჭებია უპირატესობა ინგლისურ სამართალში არსებული რამდენიმე რეგულაციიდან რომელიმესათვის (იხ. მაგ., ედვარდსი და ლუისი (*Edwards and Lewis*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადები №39647/98 და 40461/98, 22.07.2003, §46). მიუხედავად იმისა, რომ, ინგლისური კანონმდებლობის საფუძველზე, დანაშაულის პროვოცირება არ არის ბრალდების მოხსნის წინაპირობა, იგი აკისრებს მოსამართლეს მოვალეობას, შეწყვიტოს საქმის წარმოება ან გამოირიცხოს პროვოცირების შედეგად მოპოვებული ყველა მტკიცებულება (თინათინ ცხვედიანი, დანაშაულის პროვოცირების საკითხი ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში (საქართველოს იურიდიული ფირმების ასოციაცია, დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვა, თბილისი, 2017), გვ. 17; იხ. ასევე, რაჯკუმარი (*Rajcoomar*) გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ, განაცხადი №59457/00, 14.12.2004).

წარმოება იყოს შეფიქრებითი, ყოველმხრივი, ამომწურავი და გადამწყვეტი დანაშაულის პროვოცირების საკითხთან დაკავშირებით.¹⁶ ვინაიდან, ზოგადად, საკონტროლო შესყიდვები და მსგავსი საგამოძიებო მეთოდები ქმნის პოლიციის მიერ დანაშაულის პროვოცირების მაღალ რისკს, ევროპული სასამართლო მოითხოვს, სახეზე იყოს მყარი საპროცესო გარანტიები.¹⁷

როდესაც პირი აყენებს დანაშაულის პროვოცირების შუამდგომლობას, რომელიც, თავის მხრივ, არ არის აშკარად დაუსაბუთებელი, დანაშაულის პროვოცირების არარსებობის მტკიცების ტვირთი გადადის ბრალდების მხარეზე.¹⁸

ქვეყნის შიდა სასამართლო შემოწმების ფარგლები უნდა მოიცავდეს იმ მიზეზების შესწავლას, რამაც განაპირობა ფარული ოპერაციის ჩატარება, სამართალდამცავი ორგანოების ჩართულობის ფარგლებსა და პირზე განხორციელებული ნებისმიერი პროვოცირებისა თუ ზეწოლის ბუნების ანალიზს.¹⁹

ეროვნული სასამართლოს ვალდებულება, უზრუნველყოს სამართლიანი პროცესი, მოითხოვს, *inter alia*, რომ ფარული აგენტები და სხვა მოწმეები დაიკითხონ ჯვარედინი წესით დაცვის მხარის მიერ ან, სულ მცირე, დეტალური მიზეზები უნდა მიეთითოს, რატომ ვერ მოხერხდა მათი დაკითხვა.²⁰

საპროცესო ტესტის შესაბამისად, ეროვნული სასამართლოს დასკვნები შეიძენს გადამწყვეტ მნიშვნელობას იმის დასადგენად, სასამართლო განხილვისას დაირღვა თუ არა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლი.²¹

პროვოცირების დადგენის შემთხვევაში ეროვნულმა სასამართლომ „კონვენციის შესაბამისი დასკვნები“ უნდა გამოიტანოს.²² უფლების დარღვევის აღიარება ან სასჯელის შემსუბუქება²³ საკმარისი არ არის – აუცილებელია, საქმიდან გამოირიცხოს პროვოცირების შედეგად მოპოვებული მტკიცებულებები ან დადგეს სხვა ანალოგიური შედეგი.²⁴

აღსანიშნავია, რომ მიუხედავად იმისა, ბრალდების მხარე რამდენად მოახერხებს მტკიცების ტვირთის ზიდვას, ეს ხარვეზი არ ათავისუფლებს ეროვნულ სასამართლოებს პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი გამოკვლევის ვალდებულებისგან.²⁵

16 ბანიკოვა (*Bannikova*) რუსეთის წინააღმდეგ, განაცხადი №18757/06, 04.11.2010, §§57-58.

17 ლაგუტინი (*Lagutin*) და სხვები რუსეთის წინააღმდეგ, განაცხადები №6228/09, 19123/09, 19678/07, 52340/08 და 7451/09, §115.

18 *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Right to a Fair Trial (Criminal Limb)* (Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014), ხელმისაწვდომია: www.echr.coe.int, გვ. 29.

19 რამანაუსკასი, §§70-71.

20 ბულფინსკი (*Bulfinsky*) რუმინეთის წინააღმდეგ, განაცხადი №28823/04, 01/06/2010, §45.

21 სეპილი (*Sepil*) თურქეთის წინააღმდეგ, განაცხადი №17711/07, §§37-40.

22 რამანაუსკასი, §70; სეპილი, §37.

23 იხ. ფურსტი, §§65-71.

24 რამანაუსკასი, §60; ხუდობინი, §§133-135; ბანიკოვა, §54.

25 ჭობონელიძე, §52.

3. ქართული კანონმდებლობა – შესაძლებლობები ქართული სასამართლოსთვის პროპოზიციების განაცხადის გამოკვლევის პროცესში

3.1 ზედამხედველობა ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებებზე

საქართველოს კანონმდებლობა განასხვავებს ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებებსა და ფარულ საგამოძიებო მოქმედებებს.

ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობას აწესრიგებს საქართველოს 1999 წლის კანონი ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ,²⁶ ხოლო ფარული საგამოძიებო მოქმედებების თაობაზე რეგულაციები მოცემულია სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში (შემდგ. სსსკ).²⁷

დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვის თვალსაზრისით, სსსკ-ით განსაზღვრული ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ცალკეული სახეები, თავისი შინაარსიდან გამომდინარე, ნაკლებად პრობლემურია ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებებთან შედარებით. თავის მხრივ, ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებებშიც შეიძლება გამოვყოთ პროვოცირების საკითხთან დაკავშირებით ყველაზე უფრო პრობლემური ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებები, როგორცაა, მაგალითად, საკონტროლო შესყიდვა, კონტროლირებადი მიწოდება, დანაშაულებრივ ჯგუფში საიდუმლო თანამშრომლის ან ოპერატიული მუშაკის ჩართვა და, შესაძლოა, ზოგიერთი სხვა ღონისძიება.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ევროპული სასამართლოს მიერ დადგენილი სტანდარტი მოითხოვს, რომ დასახელებული ფარული ოპერაციები კონტროლდებოდეს. კონტროლის ყველაზე ოპტიმალურ ფორმად დასახელებულია სასამართლო ზედამხედველობა. ამის საწინააღმდეგოდ, ქართული კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს ზემოაღნიშნულ ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებებზე სასამართლო კონტროლს.

ოპერატიულ სამძებრო ღონისძიებების შესახებ კანონის შესაბამისად, ზედამხედველობას ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებათა განხორციელებისას კანონის ზუსტ და ერთგვაროვან შესრულებაზე, აგრეთვე ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებათა ჩატარების პროცესში მიღებულ გადაწყვეტილებათა კანონიერებაზე ახორციელებენ საქართველოს გენერალური პროკურორი და მისდამი დაქვემდებარებული პროკურორები. კანონმდებლობით დადგენილ საპროკურორო ზედამხედველობას თან ახლავს მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო ხარვეზი, რაზეც ქვემოთ უფრო დეტალურად იქნება მსჯელობა.

26 კანონი ძალაშია 1999 წლის 15 მაისიდან.

27 სსსკ, თავი 16; ფარული საგამოძიებო მოქმედებები

3.2 პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი გამოკვლევის შესაძლებლობები სასამართლოს არსებით სხდომაზე

როგორც აღინიშნა, ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი მიიჩნევს, რომ მიუხედავად იმისა, მოახერხებს თუ არა სახელმწიფო ბრალდება (პროკურატურა) მტკიცების ტვირთის ზიდვას, სასამართლო მაინც ვალდებულია ეფექტიანად გამოიკვლიოს პროვოცირების შესახებ განაცხადი. სასამართლო შემოწმების ეფექტიანობა შეფასდება ეროვნული სასამართლოების მიერ წარმოდგენილი არგუმენტების შეფასებით. სასამართლოებმა უნდა გამოიკვლიონ შეჯიბრებითი საპროცესო მოქმედებებით ფარული ოპერაციების განხორციელების საფუძველი და პირზე განხორციელებული ნებისმიერი ზეწოლისა თუ წაქეზების ფარგლები. როგორც ევროპული სასამართლო უთითებს, სასამართლო წარმოება უნდა იყოს შეჯიბრებითი, ყოველმხრივი, ამომწურავი და გადაწყვეტი დანაშაულის პროვოცირების საკითხთან დაკავშირებით.

შეიძლება გაჩნდეს კითხვა, ხომ არ მოდის წინააღმდეგობაში ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის ზემოაღნიშნული დასკვნა პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი გამოკვლევის თაობაზე სსსკ-ით განმტკიცებულ შეჯიბრებითი პროცესის პრინციპებთან? რამდენად არის გამართლებული და შესაძლებელი, სახელმწიფო ბრალდების პასიურობის პირობებში, სასამართლომ გამოიჩინოს ინიციატივა, მოითხოვოს და მხარეთა მონაწილეობით გამოიკვლიოს ის მტკიცებულებები, რომლებიც პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი შემოწმებისათვის არის საჭირო?

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ 2015 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილებაში განმარტა საქართველოს კონსტიტუციის 85-ე მუხლის მე-3 პუნქტითა და სსსკ-ით განმტკიცებული მხარეთა თანასწორობისა და შეჯიბრებითობის პრინციპის არსი.²⁸ კერძოდ, საკონსტიტუციო სასამართლოს წინაშე დადგა საკითხი – იყო თუ არა უფლებამოსილი საკასაციო და სააპელაციო სასამართლო, გასცდენოდა საკასაციო ან სააპელაციო საჩივრის ფარგლებს და მიეღო გადაწყვეტილება ისეთ საკითხზე, რასაც დაცვის მხარე არ აყენებდა თავის საჩივარში. საკითხი ეხებოდა ორ კონსტიტუციურ პრინციპს – პასუხისმგებლობის გაუქმების კანონის უკუძალით გამოყენებასა და განმეორებითი მსჯავრდების აკრძალვას. საკონსტიტუციო სასამართლოს უნდა გადაეწყვიტა – ხომ არ დაირღვეოდა საქართველოს კონსტიტუციითა და სსსკ-ით განმტკიცებული მხარეთა შეჯიბრებითობის პრინციპი, თუ სასამართლო საკუთარი ინიციატივით გასცდებოდა საკასაციო ან სააპელაციო საჩივრის ფარგლებს და უზრუნველყოფდა მსჯავრდებულისთვის დასახელებული ორი კონსტიტუციური პრინციპის აღსრულებას.

საკონსტიტუციო სასამართლომ, პირველ რიგში, განასხვავა სისხლის სამართლის პროცესის შეჯიბრებითი მოდელი, როგორც ისტორიულად ჩამოყალიბებული სამართალწარმოების მოდელი და შეჯიბრებითობის პრინციპი, როგორც სამართლიანი სასამართლოს უფლების ერთ-ერთი ელემენტი.²⁹

28 საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება #3/1/608-609.

29 იხ. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება, პუნქტი 14.

სისხლის სამართლის პროცესის შეჯიბრებითი მოდელი ხასიათდება საპროცესო მოქმედებების ჩატარების თავისებური სისტემითა და პროცესის მონაწილეთა როლების თავისებური გამიჯვნით. ინკვიზიციური პროცესისაგან განსხვავებით, სადაც მოსამართლე აღჭურვილია უფლებამოსილებებით, საკუთარი ინიციატივით გამოიკვლიოს საქმესთან დაკავშირებული გარემოებები, შეჯიბრებითი მოდელის ფუნდამენტურ ნიშანს წარმოადგენს მოსამართლის ნეიტრალურობის პირობებში, სასამართლოში ჭეშმარიტების დამტკიცების ფუნქციის მხარეთა ინიციატივისთვის მინდობა.³⁰

რაც შეეხება შეჯიბრებითობის პრინციპს, იგი სამართლიანი სასამართლოს უფლების შემადგენელი ელემენტია და წარმოადგენს როგორც ინკვიზიციური, ისე შეჯიბრებითი სისხლის სამართლის მოდელის ნაწილს.³¹ საკონსტიტუციო სასამართლოსთვის ნათელია, რომ საქართველოს კონსტიტუციის 85-ე მუხლის მე-3 პუნქტი აპელირებს შეჯიბრებითობის და თანასწორობის მჭიდროდ დაკავშირებულ პრინციპებზე და არა სისხლის სამართლის პროცესის შეჯიბრებით მოდელზე.³²

კონსტიტუციის 85-ე მუხლის მე-3 პუნქტის მოთხოვნების გათვალისწინებით, საფუძველს მოკლებულია მტკიცება, რომ სასამართლოს მიერ საკუთარი ინიციატივით ისეთი კონსტიტუციური პრინციპების აღსრულება, როგორცაა პასუხისმგებლობის გამაუქმებელი კანონის უკუძალით გამოყენება ან პირის განმეორებითი მსჯავრდებისგან გათავისუფლება, როდესაც ამას არ მოითხოვს მოსარჩელე, *per se*, ზღუდავს შეჯიბრებითობის პრინციპს.

შეჯიბრებითობის პრინციპი, სხვა საპროცესო გარანტიებთან ერთად, წარმოადგენს სამართლიანი სასამართლო განხილვის და საქმეზე „სწორი და სამართლიანი გადაწყვეტილების“ მიღების უზრუნველყოფის საშუალებას, ინსტრუმენტს. კანონისმიერი ვალდებულება, რომელიც ბოჭავს მოსამართლეს, საქმეში არ გამოიყენოს და უგულებელყოს ფუნდამენტური და იმპერატიული კონსტიტუციური პრინციპები იმ მიზეზით, რომ მხარეები არ აპელირებენ მათზე, გამორიცხავს სამართლიანი სასამართლო განხილვისა და სამართლიანი გადაწყვეტილების მიღების მიზანს. ამდენად, პირველ რიგში, საფუძველს მოკლებულია მტკიცება, რომ წესი, რომელიც გამორიცხავს მიზნის მიღწევას, შეიძლება გამართლებული იქნეს ამ მიზნის მიღწევის საშუალების, ამ შემთხვევაში, შეჯიბრებითობის პრინციპის დაცვით.³³

ამდენად, საკონსტიტუციო სასამართლოს ლოგიკით, თუ საკითხი ეხება კონსტიტუციური პრინციპის დარღვევის რისკს,³⁴ სასამართლო ვალდებულია, ადასრულოს კონსტიტუციური პრინციპი და ამ მოცემულობაში საერთოდ არ დგება მხარეთა თანასწორობისა და შეჯიბრებითობის პრინციპის დარღვევის საკითხი.

30 იქვე, პუნქტი 15.

31 იქვე, პუნქტი 16.

32 იქვე, პუნქტი 19.

33 იქვე, პუნქტი 20.

34 მიუხედავად იმისა, რომ დასახელებულ გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ იმსჯელა მხოლოდ ორი კონსტიტუციური პრინციპის შესახებ – განმეორებითი მსჯავრდების აკრძალვისა და პასუხისმგებლობის გამაუქმებელი კანონის უკუძალით გამოყენებაზე, სასამართლოს დასაბუთების ლოგიკა ცალსახად მიუთითებს, რომ მიდგომა შესაძლებელია გავრცელდეს ნებისმიერი კონსტიტუციური უფლების მიმართ.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განვითარებული სამართლებრივი ლოგიკა სრულად ესადაგება დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის სასამართლოს მიერ ეფექტიანი გამოკვლევის პრინციპს, რაც ევროპული სასამართლოს მიერ არის დადგენილი. დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვა სამართლიანი სასამართლოს ერთ-ერთი გარანტიაა სამართლიანი სასამართლოს სხვა უფლებებთან ერთად. ამიტომ, ისეთ ვითარებაში, როდესაც სახელმწიფო ბრალდება ვერ ან არ ახორციელებს მის ვალდებულებას – დანაშაულის პროვოცირების უარყოფის მტკიცების ტვირთის შესახებ, სასამართლო ვალდებული იქნება, თავად გამოიჩინოს ინიციატივა და სრულყოფილად, მხარეთა მონაწილეობით უზრუნველყოს პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი გამოკვლევა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, დაირღვევა ბრალდებულის სამართლიანი სასამართლოს კონსტიტუციური უფლება.

ევროპულმა სასამართლომ დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის სასამართლო შემოწმების მნიშვნელობაზე კიდევ ერთხელ იმსჯელა საქმეზე *ჭოხონელიძე საქართველოს წინააღმდეგ*. დანაშაულის პროვოცირების კონტექსტში, ეს არის პირველი საქმე საქართველოდან, რომელზედაც ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა სამართლიანი სასამართლოს უფლების დარღვევა სწორედ დანაშაულის პროვოცირების საპროცესო ტესტის საფუძველზე.

3.3. *ჭოხონელიძე საქართველოს წინააღმდეგ*

განმცხადებელი, ელდარ ჭოხონელიძე, იყო მარნეულის რაიონის გამგებლის მოადგილე. ოფიციალური ვერსიის თანახმად, მან ქალბატონ კ-ს მოსთხოვა ქრთამი ბენზინგასამართი სადგურის მშენებლობის ნებართვის გაცემის სანაცვლოდ. ქალბატონმა კ-მ ინფორმაცია მიაწოდა სამართალდამცავ ორგანოს, სადაც მიუთითა, რომ განმცხადებელმა მას მოსთხოვა ქრთამი სამშენებლო ნებართვის მოპოვებაში დახმარების სანაცვლოდ და გამოხატა თანხმობა, ეთანამშრომლა სახელმწიფოსთან. საქმეზე დაიწყო გამოძიება. კანონის შესაბამისად, დაიგეგმა ფარული საგამოძიებო მოქმედებები, მათ შორის, ფარული აუდიო და ვიდეო ჩაწერა. ერთ-ერთი შეხვედრისას ქალბატონმა კ-მ გადასცა განმცხადებელს სპეციალური ხსნარით დამუშავებული ბანკნოტები – 10 000 აშშ დოლარის ოდენობით. როგორც კი განმცხადებელმა აიღო თანხა, იგი დააკავეს.

მოგვიანებით, სასამართლო განხილვისას, განმცხადებელი აცხადებდა, რომ მას ქრთამი არ აუღია და განმარტა, რომ 10 000 აშშ დოლარი განკუთვნილი იყო სამშენებლო კომპანიისთვის, რომელსაც უნდა აეშენებინა ბენზინგასამართი სადგური.

ქალბატონმა კ-მ სასამართლოზე შეცვალა გამოძიებაში მიცემული ჩვენება და გაიმეორა განმცხადებლის ჩვენება. ასევე, აღიარა, რომ იგი იყო სამართალდამცავ ორგანოებთან მოთანამშრომლე პირი და, ამ საქმის გარდა, ოთხ სხვა საქმეზე თანამშრომლობდა კონსტიტუციური უსაფრთხოების დეპარტამენტთან. თუმცა, საბოლოოდ, ქალბატონმა კ-მ კვლავ დაადასტურა მის მიერ გამოძიებაში მიცემული ჩვენება და განაცხადა, რომ მას განმცხადებელმა ქრთამი მოსთხოვა.

სასამართლო პროცესზე ვერ მოხერხდა ბრალდების მხარის მნიშვნელოვანი მოწმის მოყვანა, რომელიც, ასევე, სამართალდამცავ ორგანოსთან ფარულად მოთანამშრომლე პირი იყო და რომელთანაც ქალბატონმა კ-მ დადო ნასყიდობის ხელშეკრულება მიწის ნაკვეთზე, რომელზედაც ბენზინგასამართი სადგური უნდა აშენებულიყო. აღნიშნული შეთანხმება მალევე ბათილად იქნა ცნობილი, რამდენადაც, სამართალდამცავი ორგანოს მიერ შემუშავებული ლეგენდის ნაწილს წარმოადგენდა. შესაბამისად, განმცხადებელი ელდარ ჭოხონელიძე ამტკიცებდა, რომ იგი იყო დანაშაულის პროვოცირების მსხვერპლი.

ევროპულმა სასამართლომ ჭოხონელიძის განაცხადი შეაფასა მის მიერ შემუშავებული ორი ტესტის – მატერიალური ტესტის და საპროცესო ტესტის საფუძველზე.

მატერიალური ტესტის საფუძველზე ევროპულმა სასამართლომ ვერ დაადგინა დანაშაულის პროვოცირების არსებობა, რამდენადაც საქმის მასალებისა და მოვლენათა განვითარების შესახებ განმცხადებლისა და სახელმწიფოს წინააღმდეგობრივმა ინტერპრეტაციამ არ მისცა შესაძლებლობა, დაესკვნა, მოხდა თუ არა დანაშაულის პროვოცირება. ამასთან, ევროპულმა სასამართლომ გაითვალისწინა ის ფაქტი, რომ განმცხადებელმა თავად წამოჭრა ფინანსური საკითხები და 10 000 აშშ დოლარი რეალურად მიიღო, თუმცა კი იგი უარყოფდა ამ თანხის ქრთამის სახით აღებას.³⁵

ასეთ პირობებში, გადამწყვეტი გახდა საპროცესო ტესტი.

ევროპულმა სასამართლომ შეამოწმა, ჰქონდა თუ არა განმცხადებელს დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის დაყენების ეფექტიანი შესაძლებლობა.

ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფო ბრალდებამ ვერ ასწია პროვოცირების უარყოფის მტკიცების ტვირთი, რამდენადაც არცერთი არგუმენტი არ წამოუყენებია განმცხადებლის პოზიციის გასაქარწყლებლად.³⁶

ასევე, სასამართლომ აღნიშნა, რომ სამართალდამცავი ორგანოს მიერ ქალბატონი კ-მ-ს, როგორც ინფილტრირებული აგენტის, მიგზავნა განმცხადებელთან ფარული მისიით, არ იყო სასამართლო ზედამხედველობის ქვეშ, რომელიც ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის მიხედვით ითვლება მსგავს საკითხებზე ზედამხედველობის სათანადო ფორმად. აღნიშნული არ კონტროლდებოდა სისხლის სამართლის საკითხებში კომპეტენტური რომელიმე დამოუკიდებელი საჯარო ორგანოს მხრიდანაც.³⁷ ევროპულმა სასამართლომ ხაზი გაუსვა იმ გარემოებასაც, რომ, კანონმდებლობის თანახმად, არ იყო სავალდებულო ფარული აგენტის ინფილტრაციის სანქცირება ან ზედამხედველობა სასამართლო კონტროლის პირობებში განხორციელებულიყო. შესაბამისად, სასამართლოს მოსაზრებით, შიდა კანონმდებლობა არ შეიცავდა მსგავსი ფარული ოპერაციის ადეკვატურ რეგულირებას.³⁸

35 *ჭოხონელიძე*, §49.

36 იქვე, §51.

37 იქვე.

38 იქვე.

დაბოლოს, ევროპულმა სასამართლომ იმსჯელა ეროვნული სასამართლოების მიერ პროვოცირების განაცხადის შემოწმების ეფექტიანობაზე. ევროპულმა სასამართლომ დაასკვნა:

„მაშინაც კი, თუ პროკურატურამ ვერ ზიდა მტკიცების ტვირთი, ეს ხარვეზი ვერ გაათავისუფლებდა ქვეყნის შიდა სასამართლოებს პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი გამოკვლევის ვალდებულებისაგან. სასამართლო გამოკვლევის ეფექტიანობა უნდა შეფასდეს იმ დასაბუთების ანალიზით, რაც ასახულია სასამართლოს გადაწყვეტილებებში. სასამართლოებს მოეთხოვებოდათ, დაედგინათ, შეჯიბრებითი პროცესის უზრუნველყოფით, რატომ დაიწყო ფარული ოპერაცია განმცხადებლის წინააღმდეგ, დანაშაულის ჩადენაში კუდ-ის ჩართულობის ფარგლები და განმცხადებლის მიმართ განხორციელებული წაქეზებისა თუ ზეწოლის ბუნება (იხ. მაგალითად, რამანაუსკასი, [ციტირებული ზემოთ], §71). მიუხედავად ამისა, სასამართლო შენიშნავს, რომ შიდა სასამართლოებმა, განმცხადებლის კარგად დასაბუთებული განაცხადის საპირისპიროდ, არ მოიყვანეს არცერთი მიზეზი, თუ რატომ უნდა იქნას ეს არგუმენტები უარყოფილი... სასამართლო ასევე აღნიშნავს შიდა სასამართლოების უუნარობას, უზრუნველყოფით სხვა საკვანძო მოწმის, ქალბატონ ნ-ის, გამოცხადება, რომელიც ქალბატონ კ-სთან ერთად, შესაძლოა ასევე კუდ-ის მიერ ჩართული იყო ფარული აგენტის სახით განმცხადებლის პროვოცირებისათვის... ასეთ გარემოებებში შეუძლებელია იმის თქმა, რომ პროვოცირების განაცხადის სასამართლო შემოწმება შეჯიბრებითობის პრინციპის საკმარისი პატივისცემის საფუძველზე წარიმართა ან რომ დადგინდა განმცხადებლის დაცვის არგუმენტაციის უარყოფის ადეკვატური საფუძველები“.³⁹

შესაბამისად, ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის – სამართლიანი სასამართლოს უფლების დარღვევა.

ჭოხონელიძის საქმეზე, ევროპულმა სასამართლომ ასევე გამოავლინა ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების მარეგულირებელი ქართული კანონმდებლობის ფუნდამენტური ხარვეზი. მიუხედავად იმისა, რომ ევროპული სასამართლოს აღნიშნული შეფასება ეხებოდა 2005 წელს მოქმედ კანონმდებლობას, იგი აქტუალურია დღეს მოქმედი კანონმდებლობის მიმართაც, რამდენადაც პროვოცირების აკრძალვისათვის მნიშვნელოვანი ცვლილებები და დამატებები იმ პერიოდთან მოყოლებული, დასახელებულ კანონში არ განხორციელებულა. აღნიშნული საკითხი უკავშირდება სასამართლოების მიერ პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი გამოკვლევის პრობლემას, ამიტომ ქვემოთ დეტალურად იქნება განხილული.

39 იქვე, §52.

3.4. ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების მარეგულირებელი კანონმდებლობა და პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი გამოკვლევის ურთიერთმიმართება

ევროპულმა სასამართლომ *ჭობონელიძის* საქმეში განაცხადა, რომ ქართული კანონმდებლობა (კანონი ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ) არ შეიცავდა ფარული ოპერაციის ადეკვატურ რეგულირებას. კერძოდ კი, დასახელებული კანონის მე-7 მუხლის მე-3-7 პუნქტები არ მოითხოვდა ფარული აგენტის მოქმედებების სასამართლო ზედამხედველობას.⁴⁰

ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონში – ფარული ღონისძიებების დაგეგმვისა და განხორციელების მოდელში – დღემდე არაფერი შეცვლილა. სასამართლო არც ამჟამად ახორციელებს კონტროლს დანაშაულის პროვოცირების თვალსაზრისით სენსიტიურ ისეთ ღონისძიებებზე, როგორცაა დანაშაულებრივ ჯგუფში საიდუმლო თანამშრომლის ან ოპერატიული მუშაკის ჩართვა, საკონტროლო შესყიდვა, კონტროლირებადი მიწოდება და სხვ.

2005 წლის მდგომარეობითაც და ახლაც, ზედამხედველობას ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებათა განხორციელებისას კანონის ზუსტ და ერთგვაროვან შესრულებაზე, აგრეთვე, ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებათა ჩატარების პროცესში მიღებულ გადაწყვეტილებათა კანონიერებაზე ახორციელებენ საქართველოს მთავარი პროკურორი და მისდამი დაქვემდებარებული პროკურორები.⁴¹ თუმცა ასეთი ზედამხედველობა ზოგადია და არ ეხება პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი შემოწმებისთვის აუცილებელ არსებით საკითხებს. კერძოდ, ინფორმაცია იმ პირებზე, რომლებიც უწევენ ან უწევდნენ კონფიდენციალურ დანმარებას ოპერატიულ-სამძებრო ორგანოებს, თანამშრომლობენ ან თანამშრომლობდნენ მათთან, აგრეთვე, ოპერატიულ-სამძებრო ხასიათის ინფორმაციის მოპოვების მეთოდები, ტაქტიკა და ორგანიზაცია არ წარმოადგენს საპროკურორო ზედამხედველობის საგანს.⁴²

იგივე შინაარსის ნორმა გათვალისწინებულია საქართველოს ორგანულ კანონში პროკურატურის შესახებ.⁴³ *ჭობონელიძის* საქმეში ევროპულმა სასამართლომ, როგორც ჩანს, ასეთი ზოგადი საპროკურორო ზედამხედველობა არასაკმარისად მიიჩნია, რამდენადაც დაადგინა, რომ ქართული კანონმდებლობა ფარული ოპერაციის წარმოების ადეკვატურ რეგულირებას არ შეიცავდა.

ამასთან, პრობლემას წარმოადგენს არამხოლოდ ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების განხორციელებაზე ადეკვატური კონტროლის არარსებობა, არამედ მნიშვნელოვან ინფორმაციაზე შემდგომი წვდომის შეზღუდვა. ბუნებრივია, თუ პროკურორისთვის კანონის ძალით აკრძალულია წვდომა ოპერატიულ-სამძებრო ხასიათის ინფორმაციის მოპოვების მეთოდებზე, ტაქტიკასა და ორგანიზაციაზე, ეს ინფორმაცია ვერ მოხვდება სასამართლო სხდომაზე პროვოცირების განაცხადის გამოკვლევის პროცესში.

40 *ჭობონელიძე*, §51.

41 კანონი ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ, მუხლი 21, პუნქტი 1.

42 იქვე, მუხლი 21, პუნქტი 2.

43 საქართველოს ორგანული კანონი პროკურატურის შესახებ, მუხლი 25, პუნქტი 4.

რამდენად შესაძლებელია, ზემოაღნიშნული ინფორმაციის გარეშე სასამართლომ ეფექტიანად, ევროპული სასამართლოს სტანდარტის შესაბამისად, გადაამოწმოს პროვოცირების განაცხადი?

როგორც აღინიშნა, განაცხადის გამოკვლევის ეფექტიანობაში იგულისხმება ფარული ღონისძიების ჩატარების საფუძვლების კვლევა, პირზე განხორციელებული ნებისმიერი ზეწოლისა და ზემოქმედების დეტალების გარკვევა. ეს საკითხები უდავოდ ეხება და მოიცავს იმ ინფორმაციასაც, რასაც ოპერატიული ინფორმაციის მოპოვების მეთოდები, ტაქტიკა და ორგანიზაცია ეწოდება. მაგალითად, როგორ მოხდა პირის ნდობის მოსაპოვებლად. „ლეგენდის“ შემუშავება და როგორ დაიგეგმა თავდაპირველი ნაბიჯები მასთან დასაახლოებლად. როგორც წესი, სწორედ ამ პირველად აქტივობებში ჩანს, რომ სამართალდამცავი ორგანოების მხრიდან ადგილი ჰქონდა დასაშვებ ჩარევას დანაშაულის დაწყების შემდეგ თუ კანონსაწინააღმდეგო ზეწოლასა და ზემოქმედებას პირზე, რამაც მის მიერ დანაშაულის ჩადენა განაპირობა.

ამდენად, დღეს არსებობს მოცემულობა, როდესაც არც სასამართლო და არც ეფექტიანი საპროკურორო ზედამხედველობა არ ხორციელდება დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის გამოკვლევისათვის მნიშვნელოვან ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობაზე, მის მეთოდოლოგიაზე, ორგანიზაციაზე და ტაქტიკაზე. ამასთან, რამდენადაც აკრძალულია ამ ინფორმაციასთან შემდგომი საპროკურორო წვდომა, შეუძლებელია ამ ინფორმაციის წარმოდგენა სასამართლო სხდომაზე პროვოცირების განაცხადის გამოკვლევის პროცესში. აღნიშნული ანალიზიდან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ სასამართლოს მიერ დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის გამოკვლევის პროცესში, შესაბამისი ინიციატივის გამოვლენის შემთხვევაშიც კი, ძირითად შემთხვევებში, ვერ მოხდება დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი გამოკვლევა.

3.5. დანაშაულის პროვოცირების ცნების არარსებობა ქართულ კანონმდებლობაში

ქართული კანონმდებლობა – კანონი ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ, სსსკ და არც სხვა რომელიმე აქტი – არ შეიცავს დანაშაულის პროვოცირების ცნებას. მხოლოდ სისხლის სამართლის კოდექსის 145-ე მუხლი⁴⁴ ითვალისწინებს დანაშაულის პროვოკაციის შემადგენლობას, თუმცა აღნიშნული ნორმა არ არის საკმარისი. ამ საკითხს შეეხო იურიდიული ფირმების ასოციაცია თავის კვლევაში.

უფრო კონკრეტულად, იურიდიული ფირმების ასოციაციის კვლევაში მითითებულია შემდეგი:

„სასამართლოსთვის დამაბრკოლებელი იქნება პროვოცირების სპეციალური ცნების და მასთან დაკავშირებული რეგულაციების არარსებობა სსსკ-ში ან/და ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების მარეგულირებელ კანონმდებლობაში. მხოლოდ სისხლის

44 სისხლის სამართლის კოდექსის 145-ე მუხლი – „დანაშაულის პროვოკაცია, ესე იგი, სხვისი დაყოლიება დანაშაულის ჩასადენად მისი სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში მიცემის მიზნით“.

სამართლის კოდექსში დანაშაულის პროვოკაციის შემადგენლობის არსებობა, პირიქით, შეიძლება შემაფერხებელი იყოს სასამართლოსთვის პროვოცირების განაცხადის გადამოწმების პროცესში. მუდმივად იარსებებს არგუმენტი, რომ კონკრეტული პირისთვის – პროვოკატორისთვის, ჯერ მსჯავრი არ დაუდიათ სსკ-ით 145-ე მუხლით დადგენილი დანაშაულისთვის – დანაშაულის პროვოკაციისთვის და მანამდე შეუძლებელია სისხლის სამართლის პროცესის მიზნებისათვის სასამართლომ იმსჯელოს და დაადგინოს ამ პირის მხრიდან დანაშაულის პროვოცირების ფაქტი⁴⁵.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, იურიდიული ფორმების ასოციაციამ დაასკვნა, რომ უნდა

„გაიმიჯნოს დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვის ოპერატიულ-სამძებრო და სისხლის სამართლის საპროცესო საკითხები აგენტ-პროვოკატორის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მატერიალურ-სამართლებრივი საკითხისგან. ევროპული სტანდარტი ითხოვს დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის ეფექტიან გადამოწმებას პროცესის წარმმართველი მოსამართლის მიერ, მათ შორის, პროვოცირების დადგენის შემთხვევაში, ამ უკანონო მეთოდის საფუძველზე მოპოვებული მტკიცებულებების დაუშვებლად ცნობას ან სხვა ანალოგიური შედეგის დაყენებას. ქართული სასამართლოც არ უნდა დაელოდოს პროვოკატორის მიმართ სისხლისსამართლებრივი დევნის საკითხის გადაწყვეტას და მის მსჯავრდებას დანაშაულის პროვოკაციისთვის. დანაშაულის პროვოცირების საკითხის განხილვის პროცესში სასამართლოს უნდა გააჩნდეს ეფექტიანი სისხლის სამართლის საპროცესო ბერკეტები პროვოცირების აკრძალვის გარანტიის უზრუნველსაყოფად, პროვოცირების გზით მოპოვებული მტკიცებულებების დაუშვებლად ცნობისა ან/და სხვა ანალოგიური შედეგის მისაღებად“⁴⁶.

4. დასკვნა

ამდენად, ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, უდავოა, რომ ევროპული სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალში განსაკუთრებული აქცენტია დასმული დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის გამოკვლევისას სასამართლოს როლზე. სახელმწიფო ბრალდების პოზიციის მიუხედავად, კერძოდ, რამდენად შეძლო მან პროვოცირების უარყოფის მტკიცების ტვირთის აწევა სასამართლო განხილვისას, სასამართლო უნდა იყოს პროაქტიური, გამოიჩინოს ინიციატივა და ეფექტიანად გამოიკვლიოს დანაშაულის პროვოცირების განაცხადი. განაცხადის გამოკვლევის ეფექტიანობაში, იგულისხმება სახელმწიფოს მიერ

45 იხ. დანაშაულის პროვოცირების საკითხი ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში (საქართველოს იურიდიული ფორმების ასოციაცია, დანაშაულის პროვოცირების აკრძალვა, თბილისი, 2017), გვ. 48.

46 იქვე, გვ 48-49.

განხორციელებული ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიების საფუძვლების, ასევე, პირზე განხორციელებული ნებისმიერი ზეწოლისა თუ ზემოქმედების ბუნების გამორკვევა.

ქართული კანონმდებლობა და სამართლებრივი პრაქტიკა (განსაკუთრებით საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილების გათვალისწინებით) შესაძლებლობას აძლევს სასამართლოს, იყოს პროაქტიური და საკუთარი ინიციატივით გამოიკვლიოს პროვოცირების განაცხადის ეფექტიანი შემოწმებისთვის აუცილებელი საკითხები. სასამართლოს ასეთი ინიციატივა არ უნდა შეფასდეს სსსკ-ით დადგენილი მხარეთა შეჯიბრებითობის პრინციპის დარღვევად, რადგან იგი ემსახურება ბრალდებულისთვის სამართლიანი სასამართლოს უფლების უზრუნველყოფას.

ამასთან, მნიშვნელოვანი ხარვეზები ქართული კანონმდებლობაში – დანაშაულის პროვოცირების ცნების არარსებობა ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობის შესახებ კანონში ან/და სსსკ-ში; პროვოცირების მიმართ „სენსიტიურ“ ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებებზე სასამართლო ან სათანადო საპროკურორო ზედამხედველობის არარსებობა; ასევე, ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებების შედეგად მოპოვებულ ინფორმაციასთან – რაც ეხება ოპერაციის მეთოდოლოგიას, ტაქტიკასა და ორგანიზებას – წვდომის საკანონმდებლო შეზღუდვა ხშირ შემთხვევაში შეუძლებელს ხდის დანაშაულის პროვოცირების განაცხადის ეფექტიან სასამართლო გამოკვლევას.

